

Warszawa, dnia 30 sierpnia 2013 r.

TRYBUNAŁ KONSTYTUCYJNY

Al. Jana Christiana Szucha 12a

00-918 Warszawa

Wnioskodawca:

**Związek Gmin Wyznaniowych
Żydowskich w Rzeczypospolitej
Polskiej**

ul. Twarda 6

00-950 Warszawa

reprezentowany przez:

Adw. Mikołaja Pietrzaka

Kancelaria Pietrzak & Sidor Sp. j.

ul. Sandomierska 8 lok. 5

02-567 Warszawa

(pełnomocnictwo w załączeniu)

Organ, który wydał kwestionowany akt normatywny:

Sejm Rzeczypospolitej Polskiej

**WNIOSEK ZWIĄZKU GMIN WYZNANIOWYCH ŻYDOWSKICH W
RZECZPOSPOLITEJ POLSKIEJ**

Działając w imieniu Wnioskodawcy, na podstawie art. 191 ust. 1 pkt 5 w związku z art. 188 pkt 1 i 2 Konstytucji RP oraz art. 31 ust. 1 ustawy z dnia 1 sierpnia 1997 r. o Trybunale Konstytucyjnym (Dz.U. Nr 102, poz. 643 ze zm.), **wnoszę o stwierdzenie, że:**

- 1) art. 34 ust. 1 i ust. 3 oraz art. 35 ust. 1 i ust. 4 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt (tekst jednolity Dz. U. z 2003 r. Nr 106, poz. 1002 ze zm.) w zakresie, w jakim nie zezwalają na poddawanie zwierząt szczególnym sposobom uboju przewidzianym przez obrządki religijne związków wyznaniowych o uregulowanej sytuacji prawnej i przewidują odpowiedzialność karną osoby dokonującej uboju w taki szczególny sposób,

oraz

- 2) art. 34 ust. 1 i 3 w zw. z art. 6 ust. 1 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt w zakresie, w jakim wśród okoliczności uzasadniających dopuszczalność uboju zwierząt kręgowych bez ich uprzedniego ogłuszenia nie wyliczają szczególnych sposobów uboju zwierząt przewidzianych przez obrządki religijne związków wyznaniowych o uregulowanej sytuacji prawnej

są niezgodne z

art. 53 ust. 1, ust. 2 i ust. 5 oraz art. 35 ust. 1 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP w związku z art. 9 ust. 1 i ust. 2 Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, sporządzonej w Rzymie 4 listopada 1950 r. (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.) oraz art. 32 ust. 1 i ust. 2 Konstytucji RP w związku z art. 14 Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności.

UZASADNIENIE

I. Legitymacja do wystąpienia z wnioskiem do Trybunału Konstytucyjnego

Zgodnie z art. 191 ust. 1 pkt 5 Konstytucji RP, Kościoły i inne związki wyznaniowe mogą występować do Trybunału Konstytucyjnego w sprawach zbadania zgodności aktów prawnych z aktami wyższego rzędu i Konstytucją RP. Art. 191 ust. 2 Konstytucji RP wskazuje na szczególny charakter legitymacji tych podmiotów precyzując, że Kościoły i związki wyznaniowe mogą występować z wnioskami do Trybunału Konstytucyjnego jeżeli kwestionowany akt normatywny dotyczy spraw objętych zakresem ich działania.

Zgodnie z art. 2 ust. 1 ustawy z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do gmin wyznaniowych żydowskich w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. 1997, nr 41 poz. 251 ze zm., dalej: „ustawa o gminach żydowskich”), gminy żydowskie zrzeszają pełnoletnie osoby wyznania mojżeszowego, posiadające obywatelstwo polskie i zamieszkałe na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Na podstawie art. 2 ust. 2 ustawy o gminach żydowskich, gminy

żydowskie tworzą Związek Gmin Wyznaniowych Żydowskich w Rzeczypospolitej Polskiej (dalej: „ZGWŻ”), którego organem w myśl art. 5 ust. 2 pkt 2 tej ustawy jest Zarząd ZGWŻ.

Zgodnie z art. 3 ust. 1 ustawy o gminach żydowskich, gminy żydowskie wykonują swobodnie zasady wyznania mojżeszowego oraz zarządzają swoimi sprawami. Działalność gmin żydowskich reguluje art. 9 ustawy o gminach żydowskich wskazujący, że gminom żydowskim, zgodnie z prawem wewnętrznym podlega organizowanie i sprawowanie kultu publicznego oraz udzielanie posług religijnych.

Zgodnie zaś z postanowieniami art. 9 ust. 2 ustawy o gminach żydowskich, w celu realizacji prawa do sprawowania obrzędów i czynności rytualnych związanych z kultem religijnym, gminy żydowskie dbają o zaopatrzenie w koszernej żywności, o stołówki, łaźnie rytualne oraz o ubój rytualny.

Zagadnienie prawnej dopuszczalności poddawania zwierząt szczególnym sposobom uboju przewidzianym przez obrządki religijne, a w szczególności poddawania zwierząt tzw. ubojowi rytualnemu dla pozyskiwania koszernej mięsa dotyczy działalności gmin żydowskich, które zgodnie z powołanymi przepisami ustawy o gminach żydowskich, dbają o ubój rytualny w celu realizacji prawa do sprawowania obrzędów i czynności rytualnych. Ustawowym obowiązkiem gmin żydowskich jest więc podejmowanie działań na rzecz dostępności koszernej żywności pozyskiwanej w drodze uboju rytualnego i jego prowadzenia celem zaspokojenia i dbania o potrzeby religijne społeczności żydowskiej w Polsce.

Wnioskodawca posiada szczególną legitymację do wystąpienia z wnioskiem do Trybunału Konstytucyjnego o stwierdzenie niezgodności z Konstytucją RP wskazanych w *petitum* wniosku przepisów ustawy o ochronie zwierząt.

Niniejszy wniosek składany jest na podstawie uchwały Zarządu ZGWŻ (**załącznik nr 2**), upoważniającej tworzony przez gminy żydowskie ZGWŻ do wystąpienia do Trybunału Konstytucyjnego z wnioskiem o stwierdzenie, że art. 34 ust. 1 i ust. 3 oraz art. 35 ust. 1 i ust. 4 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt (tekst jednolity Dz. U. z 2003 r. Nr 106, poz. 1002 ze zm.) w zakresie, w jakim nie zezwalają na poddawanie zwierząt szczególnym sposobom uboju przewidzianym przez obrządki religijne związków wyznaniowych o uregulowanej sytuacji prawnej i przewidują odpowiedzialność karną osoby dokonującej uboju w taki szczególny sposób, oraz art. 34 ust. 1 i 3 w zw. z art. 6 ust. 1 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt w zakresie, w jakim wśród okoliczności uzasadniających dopuszczalność uboju zwierząt kręgowych bez ich uprzedniego ogłuszenia nie wyliczają szczególnych sposobów uboju zwierząt przewidzianych przez obrządki religijne związków wyznaniowych o uregulowanej sytuacji prawnej są niezgodne z art. 53 ust. 1, ust. 2 i ust. 5 oraz art. 35 ust. 1 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP w związku z art. 9 ust. 1 i ust. 2

Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, sporządzonej w Rzymie 4 listopada 1950 r. (Dz. U. 1993, nr 61 poz. 284 ze zm.) oraz art. 32 ust. 1 i ust. 2 Konstytucji RP w zw. z art. 14 Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Uchwała Zarządu ZGWŻ została podjęta zgodnie z zasadami reprezentacji ustanowionymi w art. 5 ust. 2 pkt 2 i ust. 3 ustawy o gminach żydowskich przez uprawnionych do tego, aktualnie pełniących tę funkcję członków Zarządu ZGWŻ (**załącznik nr 3**).

Uchwała Zarządu ZGWŻ czyni zadość warunkom formalnym wymaganym do wszczęcia postępowania z wniosku podmiotu o legitymacji szczególnej i stanowi dowód tego, że wniosek ZGWŻ został wniesiony na podstawie uchwały uprawnionego organu. Uchwała ZGWŻ oraz niniejszy wniosek spełniają wymogi sprecyzowane przez Trybunał Konstytucyjny, zgodnie z którymi „treść uchwały i wniosku powinny być zbieżne, zaś minimalna zbieżność cechująca wniosek i uchwałę obejmuje dokładne wskazanie kwestionowanego przepisu (przepisów) danego aktu normatywnego, wyrażenie woli wyeliminowania tego przepisu (przepisów) z porządku prawnego oraz sformułowanie zarzutu jego (ich) niezgodności z przepisem (przepisami) aktu normatywnego o wyższej mocy prawnej” (*postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 7 grudnia 2010 r., sygn. Tw 37/10*).

Uchwała w przedmiocie wystąpienia przez ZGWŻ z wnioskiem do Trybunału Konstytucyjnego upoważnia pełnomocnika Wnioskodawcy do reprezentowania ZGWŻ w postępowaniu przed Trybunałem Konstytucyjnym wszczętym na podstawie niniejszego wniosku.

II. Ujęcie historyczne regulacji prawnych dotyczących uboju rytualnego

Ubój rytualny praktykowany od wieków w judaizmie (*szechita*) jest szczególnym sposobem uboju zwierząt lądowych i ptaków, podlegającym regułom prawa wyznaniowego i zwyczajom. Pozyskiwane w ten sposób mięso nosi cechę koszerności, co stanowi o dopuszczalności spożywania mięsnych produktów przez wyznawców judaizmu. Koszerne mięso jest artykułem niezbędnym do przestrzegania specjalnych reguł żywieniowych wynikających z wierzeń religijnych wyznawców judaizmu.

Szechita polega na przecięciu skóry szyi, tkanki tłuszczowej podskórnej, mięśni szyi, dużych arterii (*art. carotis*), żył szyi (*venae jugulares*), splotu szyjnego nerwów, tchawicy i przełyku aż do kręgosłupa jednym cięciem przy użyciu specjalnego noża przez wykwalifikowanego rzeźnika (*szochet*). Zwierzę nie może zostać wcześniej pozbawione świadomości poprzez ogłuszenie jakkolwiek z dostępnych metod. Po dokonaniu tej czynności przez rzeźnika, zwierzę wykrwawia się, a następnie jego mięso poddawane jest dalszej obróbce. Rzeźnik (*szochet*) musi być fachowcem, pobożnym i wykształconym w swojej dziedzinie, dorosłym

mężczyzną, w pełni władz umysłowych i fizycznych, musi posiadać znajomość prawa religijnego dotyczącego postępowania ze zwierzętami. Jego nóż rzeźniczy musi być maksymalnie, chirurgicznie wręcz ostry, aby jednym ruchem można było pozbawić zwierzę życia. Dodatkowo, z tego samego powodu, długość noża musi być co najmniej dwukrotnie większa od grubości szyi zwierzęcia.

Regulacja ustawowa zezwalająca na poddawanie zwierząt szczególnym sposobom uboju przewidzianym przez obrządki religijne (ubój rytualny) obowiązywała na podstawie pierwotnego brzmienia ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt (tekst jednolity Dz. U. z 2003 r. Nr 106, poz. 1002 ze zm.). O dopuszczalności uboju rytualnego stanowił art. 35 ust. 5 tej ustawy, wyłączający, w odniesieniu do szczególnych sposobów uboju przewidzianego przez obrządki religijne wymogi w zakresie konieczności uprzedniego pozbawienia zwierzęcia świadomości przez osoby posiadające odpowiednie kwalifikacje lub przyuczonego ubojowca w odniesieniu do uboju domowego lub dokonywanego w rzeźni.

Art. 35 ust. 5 ustawy o ochronie zwierząt został skreślony wskutek nowelizacji ustawy o ochronie praw zwierząt, dokonanej ustawą z dnia 6 czerwca 2002 r. o zmianie ustawy o ochronie zwierząt (Dz. U. z 2002 r., Nr 135, poz. 1141, dalej: „**Nowelizacja z 2002 r.**”). Nowelizacja z 2002 r. miała na celu dostosowanie przepisów krajowych do przepisów kilku rozporządzeń unijnych. W odniesieniu do inicjatywy zmiany art. 33 i art. 34 ustawy o ochronie zwierząt w rządowym uzasadnieniu projektu tej ustawy argumentowano, że ustawa „*wprowadza zmiany celem osiągnięcia zgodności z Dyrektywą 93/119 dotyczącą ochrony zwierząt w czasie uboju i uśmiercania. Ustanawia delegację do wydania rozporządzenia określającego kwalifikacje osób uprawnionych do zawodowego uboju oraz dopuszczalnych metod uboju i uśmiercania zwierząt stosownie do gatunku*” (s. 21 uzasadnienia do projektu ustawy o zmianie ustawy o ochronie zwierząt, Druk Sejmowy 339, Sejm RP IV Kadencji).

Powoływana jako uzasadnienie dla zmiany brzmienia art. 34 ustawy o ochronie zwierząt dyrektywa Rady nr 93/119 z dnia 22 grudnia 1993 r. w sprawie ochrony zwierząt podczas uboju lub zabijania (Dziennik Urzędowy L 340, 31/12/1993 P. 0021 – 0034, dalej: „**Dyrektywa Rady z 1993 r.**”) już w motywie 12. preambuły wskazywała na niezbędną zezwolenia na przeprowadzanie doświadczeń technicznych i naukowych oraz uwzględnienie szczególnych wymagań niektórych obyczajów religijnych w sprawie uboju zwierząt. W dalszych przepisach Dyrektywy z 1993 r., tj. artykule 5 ust. 2 wskazano, że wymagania dotyczące obowiązku ogłuszania zwierząt przed ubojem nie mają zastosowania w przypadku zwierząt poddawanych szczególnym metodom uboju, przewidzianym przez niektóre obyczaje religijne. Prawodawstwo unijne zezwalało więc w owym czasie na stosowanie wyjątkowych procedur na potrzeby uboju dokonywanego na potrzeby obrządków religijnych, zaś uzasadnienie nowelizacji z 2002 r. w odniesieniu do art. 33 i art. 34 ustawy o ochronie

zwierząt oparte było na mylnym założeniu w odniesieniu do konieczności nowelizacji przepisów zezwalających na tzw. ubój rytualny.

Od momentu wejścia w życie Nowelizacji z 2002 r., tj. od dnia 28 września 2002 r., dokonywanie uboju zwierząt w sposób sprzeczny z wymogami przewidzianymi w art. 34 ust. 1-4 ustawy o ochronie zwierząt, w tym zwłaszcza dokonywanie szczególnych sposobów uboju przewidzianego przez obrządki religijne jest przestępstwem. Zgodnie z brzmieniem art. 35 ust. 1 ustawy o ochronie zwierząt, karze grzywny, ograniczenia wolności lub pozbawienia wolności do lat 2 podlega ten, kto zabija, uśmierca zwierzę albo dokonuje uboju zwierzęcia z naruszeniem art. 6 ust. 1, art. 33 lub art. 34 ust. 1-4 tej ustawy. Dodatkowo, w myśl art. 35 ust. 4 ustawy o ochronie zwierząt, w razie skazania za omawiane wyżej przestępstwo, sąd może orzec wobec sprawcy zakaz wykonywania określonego zawodu, prowadzenia określonej działalności lub wykonywania czynności wymagających zezwolenia, które są związane z wykorzystaniem zwierząt lub oddziaływaniem na nie, a także może orzec przepadek narzędzi lub przedmiotów służących do popełnienia przestępstwa oraz przedmiotów pochodzących z przestępstwa.

Po wejściu w życie nowelizacji ustawy o ochronie zwierząt z 2002 r., Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi, działając na podstawie art. 35 ust. 6 ustawy o ochronie zwierząt wydał rozporządzenie w sprawie kwalifikacji osób uprawnionych do zawodowego uboju oraz warunków i metod uboju i uśmiercania zwierząt z dnia 9 września 2004 r. (Dz. U. z 2004 r. Nr 205, poz. 2102 ze zm., dalej: „**Rozporządzenie MRiRW z 2004 r.**”). Zgodnie z § 8 ust. 2 Rozporządzenia MRiRW z 2004 r., przepisów dotyczących obowiązku uprzedniego ogłuszenia zwierzęcia przed ubojem nie stosowało się do zwierząt poddawanych ubojowi zgodnie z obyczajami religijnymi zarejestrowanych związków wyznaniowych. W tym samym czasie ustawa o ochronie zwierząt przewidywała odpowiedzialność karną za dokonywanie uboju zwierząt z naruszeniem przepisów ustawy, a Rozporządzenie MRiRW z 2004 r. określało wyjątkowe procedury dotyczące uboju zwierząt, którego ustawa o ochronie zwierząt nie przewidywała.

W 2009 r. przyjęte zostało Rozporządzenie Rady (WE) nr 1099/2009 z dnia 24 września 2009 r. w sprawie ochrony zwierząt podczas ich zabijania (Dz. Urz. UE. L z 2009 r. Nr 303, poz. 1, dalej: „**Rozporządzenie Rady z 2009 r.**”). Podobnie jak w przypadku Dyrektywy z 1993 r., w preambule Rozporządzenia Rady z 2009 r. odwołano się do kwestii obrzędów religijnych związanych z ubojem zwierząt. W motywie 18. preambuły Rozporządzenia Rady z 2009 r. wskazano, że z uwagi na niejednorodną transpozycję przepisów wspólnotowych mających zastosowanie do uboju zgodnego z obrzędami religijnymi przez kraje członkowskie, ważne jest utrzymanie odstępstwa od ogłuszania zwierząt przed ubojem i pozostawienie

każdemu państwu członkowskiemu pewnego poziomu swobody prawodawczej. Postanowienia preambuły Rozporządzenia Rady z 2009 r. wskazują dalej, iż przepisy tego rozporządzenia respektują wolność wyznania i prawo do uzewnętrzniania religii lub przekonań poprzez uprawianie kultu, nauczanie, praktykowanie i uczestniczenie w obrzędach, co zapisano w art. 10 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej. W dalszych przepisach Rozporządzenia Rady z 2009 r., tj. w Artykule 4 ust. 4 wskazano wprost, iż w przypadku zwierząt poddawanych ubojowi według szczególnych metod wymaganych przez obrzędy religijne wymogi dotyczące uprzedniego ogłuszania zwierząt nie mają zastosowania, pod warunkiem że ubój ma miejsce w rzeźni. Z kolei postanowienia Artykułu 26 ust. 1 Rozporządzenia Rady z 2009 r. przewidywały możliwość utrzymania przepisów krajowych, które służą zapewnieniu dalej idącej ochrony zwierząt podczas ich uśmiercania, a które obowiązywać będą w momencie wprowadzania w życie omawianego rozporządzenia. Rozporządzenie Rady z 2009 r. weszło w życie w państwach członkowskich Unii Europejskiej z dniem 1 stycznia 2013 r. i do tego czasu zainteresowane państwa członkowskie mogły powiadomić Komisję Europejską o obowiązywaniu bardziej restrykcyjnych przepisów krajowych, w tym przepisów regulujących metody uboju wymaganych przez obrzędy religijne, niż wskazanych w rozporządzeniu Rady z 2009 r. (*vide* dalsze uwagi).

Wyrokiem z dnia 27 listopada 2012 r., sygn. U 4/12, orzekając na wniosek Prokuratora Generalnego, Trybunał Konstytucyjny orzekł o niezgodności § 8 ust. 2 Rozporządzenia MRiRW z 2004 r. z art. 34 ust. 1 i ust. 6 ustawy o ochronie zwierząt, a przez to także niezgodności przepisów tego rozporządzenia z art. 92 ust. 1 Konstytucji RP. Zdaniem Trybunału Konstytucyjnego § 8 ust. 2 Rozporządzenia MRiRW z 2004 r. wykraczał poza ustawowe upoważnienie dla Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi do wydania rozporządzenia na podstawie art. 36 ust. 6 ustawy o ochronie zwierząt. Kwestionowane przepisy utraciły moc obowiązującą z dniem 31 grudnia 2012 r.

Rozpoznając kwestię konstytucyjności regulacji Rozporządzenia MRiRW z 2004 r. Trybunał Konstytucyjny podkreślił, że rozstrzygnięcie o dopuszczalności przez Konstytucję RP uboju zgodnie z obyczajami religijnymi zarejestrowanych związków wyznaniowych pozostawało poza zakresem rozpatrywanej wówczas sprawy.

W dniu 28 grudnia 2012 r. Stałe Przedstawicielstwo RP w Brukseli przekazało Komisji Europejskiej pismo Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 27 grudnia 2012 r. nr ŻWsdp/mj-070-61/2012(4317) informujące, że w Polsce, począwszy od dnia 1 stycznia 2013 r., obowiązuje zakaz uboju zwierząt w rzeźni bez ogłuszenia (*odpowiedź podsekretarza Stanu w Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 9 stycznia 2013 na interpelację poselską nr 12734 w sprawie uboju rytualnego zwierząt*). Władze polskie dokonały tym samym powiadomienia Komisji Europejskiej przewidzianego przez postanowienia ust. 2 Artykułu 26

Rozporządzenia Rady z 2006 r. i podjęły kroki wskazane przez Trybunał Konstytucyjny w uzasadnieniu wyroku z dnia 27 listopada 2012 r.

W dniu 10 maja 2013 r. do Marszałka Sejmu wpłynął rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy o ochronie zwierząt, przewidujący dopuszczalność poddawania bydła ubojowi zgodnie z postanowieniami art. 4 ust. 4 Rozporządzenia Rady z 2009 r., pod warunkiem niestosowania systemów, o których mowa w art. 15 ust. 2 tego rozporządzenia, tj. systemów krępowania bydła przez umieszczenie go w nienaturalnym położeniu (Druk Sejmowy nr 1370, Sejm RP VII Kadencji, dalej: „**Projekt Nowelizacji z 2013 r.**”). Projekt Nowelizacji z 2013 r. znosił także karalność czynów polegających na stosowaniu szczególnych metod uboju wymaganych przez obrzędy religijne pod warunkiem niestosowania ww. systemów krępowania bydła. W uzasadnieniu Projektu Nowelizacji z 2013 r., dla uzasadnienia wprowadzonych zmian odwołano się wyłącznie do argumentów natury gospodarczej (zysków polskich eksporterów tak pozyskiwanego mięsa, ryzyka redukcji miejsc pracy w ubojniach stosujących dotychczas specjalne metody uboju zwierząt), pomijając zupełnie argumenty dotyczące konieczności respektowania wolności religii wyznawców judaizmu w Polsce i ich położenia w świetle obowiązujących przepisów prawa. Nawiązana w efekcie tak przedstawionego celu Projektu Nowelizacji ustawy późniejsza dyskusja doprowadziła do odrzucenia Projektu Nowelizacji z 2013 r. podczas głosowania w Sejmie w dniu 12 lipca 2013 r.

W obecnym stanie prawnym dokonywanie szczególnych sposobów uboju przewidzianego przez obrządki religijne nie jest dozwolone i jest zabronione jako przestępstwo zagrożone karą grzywny, kary ograniczenia wolności lub pozbawienia wolności do lat 2.

Obowiązujące równolegle przepisy bezpośrednio obowiązujących aktów prawa unijnego nie tylko nie zabraniają uznania dopuszczalności szczególnych sposobów uboju ze względu na wymagania niektórych obyczajów religijnych, ale i przewidują możliwość odmiennego uregulowania szczególnych sposobów uboju przez państwa członkowskie Unii Europejskiej, odwołując się do wolności myśli, sumienia i religii gwarantowanej w art. 10 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej (Dz. UE. C z 2007 r. Nr 303, poz. 1).

Jednocześnie, ustawa o gminach żydowskich wskazuje, że do zakresu działań gmin żydowskich w Polsce, w celu realizacji prawa do sprawowania obrzędów i czynności rytualnych związanych z kultem religijnym, należy dbanie o zaopatrzenie w kosztowną żywność oraz o ubój rytualny.

Obecny stan prawny, a w szczególności relacja przepisów ustawy o ochronie zwierząt do postanowień art. 9 ustawy o gminach żydowskich zintensyfikował wewnętrzny dyskurs organów władzy publicznej. Pismem z dnia 15 lipca 2013 r. Minister Administracji i Cyfryzacji wystąpił do Prezesa Rządowego Centrum Legislacji z wnioskiem o dokonanie wykładni

obowiązujących przepisów prawnych w celu jednoznacznego wyjaśnienia wątpliwości czy na gruncie prawa polskiego ubój rytualny jest dopuszczony w celu zaspokojenia własnych potrzeb religijnych zarówno gminy wyznaniowej żydowskiej, jak i gminy muzułmańskiej (**załącznik nr 4**).

W odpowiedzi na powyższe wystąpienie, pismem z dnia 19 lipca 2013 r., Prezes Rządowego Centrum Legislacji wyraził pogląd, że wywodzenie, na gruncie art. 9 ust. 2 ustawy o gminach żydowskich, uprawnienia gmin żydowskich do przeprowadzania uboju rytualnego jest wątpliwe. Przyjęcie szerokiego rozumienia wyrażenia „dbają”, o którym mowa w art. 9 ust. 2 tej ustawy przerzuca na adresatów prawa (podmioty dokonujące uboju rytualnego) ryzyko niepewności, czy podmioty je stosujące (organy kontroli) taką wykładnię podzielą, czy też zastosują sankcję karną przewidzianą w art. 35 ustawy o ochronie zwierząt. Co więcej, Prezes Rządowego Centrum Legislacji wyraził opinię, że wprowadzony zakaz uboju rytualnego zdaje się nie spełniać przesłanek ograniczenia wolności religijnej i może zostać uznany za sprzeczny z Konstytucją RP (**załącznik nr 5**).

III. Treść wolności religii (wyznania)

Art. 53 ust. 1 Konstytucji RP zapewnia każdemu wolność sumienia i religii. Wolność sumienia i religii to wolności o charakterze osobistym, których uznawanie i poszanowanie przez społeczeństwo i państwo wynika z obowiązku ochrony godności ludzkiej (P. Sarnecki [w:] L. Garlicki (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2007, s. 3).

Wolność sumienia polega na autonomii jednostki w sferze poglądów filozoficznych, aksjologicznych, moralnych i religijnych, umożliwiającą jednostce określenie własnej tożsamości intelektualnej (B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Komentarz*, Warszawa 2009, s. 271).

Z kolei wolność religii, pozostająca także pod ochroną Konstytucji RP, polega na realizowaniu wolności sumienia. Wolność ta dzieli się na dwie sfery: wewnętrzną i zewnętrzną. Sfera wewnętrzna wolności religii jest bliska wolności sumienia, dotyczy bowiem wiary (przekonania w istnienie) boga (bogów), bytów niematerialnych, pewnych zjawisk i prawideł. Sfera wewnętrzna wolności religii nie może być w żaden sposób ograniczana prawnie przez władze publiczne i winna pozostać wolna od ingerencji państwa (B. Banaszak, *ibidem*, s. 271).

O sferze zewnętrznej wolności religii traktuje art. 53 ust. 2 Konstytucji RP. Wedle tego przepisu, wolność religii obejmuje wolność wyznawania lub przyjmowania religii według własnego wyboru i uzewnętrzniania indywidualnie lub z innymi, publicznie lub prywatnie, swojej religii przez uprawianie kultu, modlitwę, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i

nauczanie. Na poziomie ustawodawstwa zwykłego wyznanie (przynależność wyznaniowa) definiowane jest jako „formalne uczestnictwo lub emocjonalny związek osoby z określonym wyznaniem religijnym, kościołem lub związkiem wyznaniowym” (art. 2 pkt 12 ustawy z dnia 2 marca 2010 r. o narodowym spisie powszechnym ludności i mieszkań w 2011 r., Dz. U. z 2010 r. Nr 47, poz. 27).

Wolność religii w sferze zewnętrznej, polegająca *verba legis* na uzewnętrznianiu religii, zgodnie z dalszym brzmieniem art. 53 ust. 2 Konstytucji RP, obejmuje także posiadanie świątyń i innych miejsc kultu w zależności od potrzeb ludzi wierzących oraz prawo osób do korzystania z pomocy religijnej tam, gdzie się znajdują. Pod ochroną Konstytucji RP pozostają więc działania polegające na ekspresji, wyrażaniu i praktykowaniu religii.

Praktyki religijne, o których mowa w art. 53 ust. 2 Konstytucji RP to zarówno publiczne uprawianie kultu, modlitwy, obrzędy i nauki, jak i jego prywatne przejawy, między innymi modlitwy i inne czynności, w tym posty (B. Banaszak, *ibidem*, s. 276). Jak precyzuje art. 2 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (tekst jedn. Dz. U. 2005, nr 231, poz. 1965 ze zm), korzystając z wolności sumienia i wyznania obywatele mogą, w szczególności, uczestniczyć w czynnościach i obrzędach oraz wypełniać obowiązki religijne i obchodzić święta religijne zgodnie z zasadami swojego wyznania, wytwarzać i nabywać przedmioty potrzebne do celów kultu i praktyk religijnych oraz korzystać z nich, a także wytwarzać, nabywać i posiadać artykuły potrzebne do przestrzegania reguł religijnych. Oczywistym jest, że prowadzenie przez wyznawców judaizmu uboju rytualnego zwierząt dla pozyskania koszerne mięsa jest formą uzewnętrzniania religii. Ubój rytualny zwierząt, jako jeden z elementów praktyk religijnych w judaizmie podlega ochronie jako forma uzewnętrzniania religii na podstawie art. 53 ust. 2 Konstytucji RP.

Wolność sumienia i religii gwarantowana jest także przez art. 9 Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, sporządzonej w Rzymie 4 listopada 1950 r. (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm., dalej: „EKPCz”). Zgodnie z art. 9 ust. 1 EKPCz, każdy ma prawo do wolności myśli, sumienia i wyznania; prawo to obejmuje wolność zmiany wyznania lub przekonań oraz wolność uzewnętrzniania indywidualnie lub wspólnie z innymi, publicznie lub prywatnie, swego wyznania lub przekonań przez uprawianie kultu, nauczanie, praktykowanie i czynności rytualne. Zakres wolności pozostających pod ochroną art. 9 EKPCz jest szerszy od zakresu wolności chronionych na gruncie art. 53 ust. 1 Konstytucji RP, jednak w odniesieniu do wolności sumienia i religii (wyznania), ochrona wolności jednostek oparta jest na tożsamy zasadach.

Wolność uzewnętrzniania wyznania, realizowana poprzez uprawianie kultu, nauczanie i praktykowanie czynności rytualnych obejmuje także ubój rytualny albo zachowanie reguł

dotyczących pożywienia (M. A. Nowicki, *Wokół Konwencji Europejskiej, Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, LEX, Warszawa 2013, s. 753). W orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu (dalej: „ETPCz”) na gruncie art. 9 ust. 1 EKPCz jednoznacznie wyjaśniono, że ubój rytualny, jak zresztą sama nazwa wskazuje, stanowi obrzęd (rytuał), którego celem jest zapewnienie Żydom mięsa pochodzącego od zwierząt poddanych ubojowi zgodnie z religijnymi nakazami, które jest istotnym elementem praktyki religii żydowskiej i na tej zasadzie podlega ochronie na podstawie art. 9 EKPCz (wyrok Wielkiej Izby ETPCz w sprawie *Cha'are Shalom Ve Tsedek przeciwko Francji*, skarga nr 27417/95).

Dokonywanie uboju rytualnego zwierząt, jak i spożywanie pozyskanego w ten sposób koszerne mięsa jest elementem uzewnętrzniania religii (praktyk religijnych) osób wyznania mojżeszowego. Znaczenie tej praktyki podkreśla art. 9 ust. 2 ustawy o gminach żydowskich, wskazujący na obowiązek dbania przez gminy żydowskie o zaopatrzenie w koszerne żywność i ubój rytualny.

Zarówno przepisy Konstytucji RP, jak i postanowienia EKPCz zezwalają na ograniczenie wolności uzewnętrzniania religii (wyznania). Postanowienia art. 53 ust. 5 Konstytucji RP wskazują, że wolność uzewnętrzniania religii może być ograniczona jedynie w drodze ustawy i tylko wtedy, gdy jest to konieczne do ochrony bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego, zdrowia, moralności lub wolności i praw innych osób. Z kolei art. 9 ust. 2 EKPCz stanowi, że wolność uzewnętrzniania wyznania lub przekonań może podlegać takim ograniczeniom, które są przewidziane przez prawo i konieczne w społeczeństwie demokratycznym z uwagi na interesy bezpieczeństwa publicznego, ochronę porządku publicznego, zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności innych osób.

W odniesieniu do granic wolności sumienia i religii należy zwrócić uwagę, że wolności te, prowadzące do pluralizmu światopoglądowego zakładają w sobie wymóg tolerowania, a nawet znoszenia krytycyzmu przez zwolenników określonego światopoglądu ze strony zwolenników innego światopoglądu (P. Sarnecki, *ibidem*, s. 4).

Zdaniem Wnioskodawcy, wynikający z art. 34 ust. 1 i ust. 3 oraz art. 35 ust. 1 i ust. 4 ustawy z o ochronie zwierząt brak zezwolenia na poddawanie zwierząt szczególnym sposobom uboju przewidzianym przez obrządki religijne związków wyznaniowych o uregulowanej sytuacji prawnej stanowi ograniczenie wolności religii (wyznania) osób wyznania mojżeszowego w zakresie możliwości wykonywania praktyk religijnych polegających na prowadzeniu uboju rytualnego i zaopatrywaniu się przez społeczność żydowską w pozyskaną na tej drodze koszerne żywność nie jest uzasadnione ochroną żadnej ze wskazanych w Konstytucji RP wartości warunkujących wprowadzenie takiego ograniczenia.

IV. Szczegółowe uzasadnienie zarzutów

1. Ad przedmiot kontroli wskazany w pkt 1 *petitum* wniosku

Wskazane w niniejszym wniosku przepisy ustawy o ochronie zwierząt nie przewidują dopuszczalności poddawania zwierząt szczególnym sposobom uboju praktykowanym w judaizmie. Warunki *szechity* wymagają, by zwierzę przed zabiciem nie zostało pozbawione świadomości. Obecne brzmienie art. 34 ust. 1 i 3 ustawy o ochronie zwierząt nakazuje, by zwierzę kręgowie w ubojni zostało uśmiercone tylko po uprzednim pozbawieniu świadomości przez osobę posiadającą odpowiednie kwalifikacje lub przyuczonego ubojowca.

Konsekwentnie, art. 35 ust. 1 ustawy o ochronie zwierząt przewiduje odpowiedzialność karną w postaci kary grzywny, kary ograniczenia wolności lub kary pozbawienia wolności do lat 2 w razie zabicia, uśmiercenia zwierzęcia lub dokonania uboju zwierzęcia z naruszeniem przepisów art. 6 ust. 1, art. 33 lub art. 34 ust. 1-4 ustawy o ochronie zwierząt. Art. 35 ust. 4 przewiduje także, w razie skazania sprawcy, możliwość wymierzenia, dodatkowego środka karnego w postaci zakazu wykonywania określonego zawodu, prowadzenia określonej działalności lub wykonywania czynności wymagających zezwolenia, które są związane z wykorzystaniem zwierząt lub oddziaływaniem na nie, a także możliwość orzeczenia przepadku narzędzi lub przedmiotów służących do popełnienia przestępstwa oraz przedmiotów pochodzących z przestępstwa.

Gwarantowana przepisami Konstytucji RP wolność religii jest wolnością człowieka, niezależną od obywatelstwa osoby znajdującej się pod jurysdykcją organów władzy publicznej w Polsce. Korzystanie z wolności wyznania przez uzewnętrznianie wolności religii poprzez praktyki religijne, w tym jak jedynie precyzuje art. 2 pkt 9 ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania także wytwarzanie, nabywanie i posiadanie artykułów potrzebnych do przestrzegania reguł religijnych, pozostaje pod ochroną art. 53 ust. 1 i 2 Konstytucji RP.

Ograniczenie wolności wyznania przez ograniczenie wolności uzewnętrzniania religii może nastąpić w warunkach wskazanych w art. 53 ust. 5 Konstytucji RP. Zgodnie z tym przepisem, wolność uzewnętrzniania religii może być ograniczona jedynie w drodze ustawy i tylko wtedy, gdy jest to konieczne do ochrony bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego, zdrowia, moralności lub wolności i praw innych osób. Przesłanki ograniczenia uzewnętrzniania religii mają charakter wymogów formalnych (wprowadzenie ograniczenie w drodze ustawy) i materialny (istnienie konieczności ochrony wartości wskazanych enumeratywnie w art. 53 ust. 5 Konstytucji RP).

Postanowienia art. 53 ust. 5 Konstytucji RP odnoszące się *stricto* do ograniczenia wolności wyznania nie wyczerpują katalogu okoliczności uzasadniających ograniczenie konstytucyjnych wolności i praw jednostki. Przepisem, który znajduje zastosowanie w

odniesieniu do ograniczeń z konstytucyjnych wolności i praw jednostki jest art. 31 ust. 3 Konstytucji. W orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego wyjaśniono, że „*przepis ten [art. 53 ust. 5 – przyp. MP], nie wyłącza zastosowania zasady proporcjonalności wyrażonej w art. 31 ust. 3 konstytucji, w tym przynajmniej w zakresie, w jakim treści normatywne tych przepisów nie pokrywają się; dotyczy to przede wszystkim, zasadniczego dla kwestii określenia granic dopuszczalnych ograniczeń, kryterium odwołującego się do istoty wolności i praw*” (wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 16 lutego 1999 r., sygn. SK 11/98).

Przyjąć należy, analogicznie jak w odniesieniu do kwestii stosunku przepisu art. 64 ust. 3 Konstytucji RP do art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, że odrębne unormowanie przesłanek ograniczenia wolności religii poprzez wskazane w art. 53 ust. 5 przesłanek dopuszczających tego typu działanie „*nie oznacza wyłączenia zastosowania w odniesieniu do tego prawa generalnej zasady wyrażonej w art. 31 ust. 3 konstytucji*” (wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 12 stycznia 1999 r., sygn. P 2/98). Jak wskazał Trybunał Konstytucyjny w odniesieniu do ochrony prawa własności, o takim wzajemnym stosunku art. 64 ust. 3 Konstytucji RP do przepisu ustanawiającego zasady i gwarancje ochrony praw i wolności jednostki, przesądza „*zarówno rola tego ostatniego przepisu [art. 31 ust. 3 Konstytucji RP], wyznaczona jego miejscem w systematyce rozdziału II ustawy zasadniczej („Zasady ogólne”), jak i funkcją, jaką przepis ten pełni w zakresie unormowania praw i wolności jednostki*” (*ibidem*). Konsekwentnie w myśl zaprezentowanej przez Trybunał Konstytucyjny wykładni, przyjąć także należy, że porównanie klauzul określających przesłanki ograniczenia praw i wolności jednostki – w tym wypadku wolności religii – wskazuje, że w przypadku wolności religii to właśnie art. 31 ust. 3 Konstytucji RP powinien spełniać rolę podstawową, zaś postanowienia art. 53 ust. 5 Konstytucji RP traktować należy wyłącznie jako konstytucyjne potwierdzenie dopuszczalności wprowadzenia ograniczeń tego prawa (por. *ibidem*).

W ocenie Wnioskodawcy, art. 34 ust. 1 i ust. 3 oraz art. 35 ust. 1 i ust. 4 ustawy o ochronie zwierząt w zakresie, w jakim nie zezwalają na poddawanie zwierząt szczególnym sposobom uboju przewidzianym przez obrządku religijne związków wyznaniowych o uregulowanej sytuacji prawnej i przewidują odpowiedzialność karną osoby dokonującej uboju w taki szczególny sposób, są niezgodne z art. 53 ust. 1, ust. 2 i ust. 5 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP w związku z art. 9 ust. 1 i ust. 2 EKPCz. Zdaniem Wnioskodawcy brak dozwolenia na przeprowadzanie rytualnego uboju zwierząt wymaganego w judaizmie (*szechity*), stanowi nieproporcjonalne ograniczenie wolności uzewnętrzniania religii osób wyznania mojżeszowego praktykujących tę religię na terenie Polski.

W ocenie Wnioskodawcy, normując zasady dokonywania uboju zwierząt, ustawodawca wprowadził regulacje, które w sposób sprzeczny z przepisami art. 53 ust. 1, ust. 2 i ust. 5 w związku z art. 31 ust 3 Konstytucji RP ograniczają wolność praktykowania religii wyznawcom judaizmu. Ustawodawstwo zwykle dotyczące sposobów praktykowania religii musi respektować zasady i gwarancje ochrony praw i wolności jednostki bez względu na to, czy dana regulacja ustawowa wprost, jak przykładowo w zakresie ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, czy też zupełnie przy okazji, jak w przypadku ustawy o ochronie zwierząt, normuje zasady korzystania z chronionej konstytucyjnej wolności religii.

Na taką sytuację zwrócił już uwagę Trybunał Konstytucyjny w dotychczasowym orzecznictwie, wskazując, że *„ustawodawca zwykły, nawet nie wykonując konstytucyjnego upoważnienia do współokreślenia (przez kształtowanie wyjątków) konstytucyjnie chronionych wolności / praw, lecz wykonujący swoją «zwyczajną» działalność, normując jakieś inne kwestie, może jednak, niejako przypadkiem, wkroczyć w sferę wolności / praw konstytucyjnych. W takim wypadku ocena proporcjonalności wkroczenia musi jednak odbywać się wedle surowszych kryteriów, niż w wypadku, gdy sama Konstytucja przyznaje ustawodawcy możliwość kreacji ograniczeń, w odniesieniu do konstytucyjnie normowanej wolności / prawa”* (wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 12 grudnia 2005 r., sygn. K 32/04).

Ograniczenie wolności religii jest, w świetle powołanego wyżej orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego, dopuszczalne jedynie pod warunkami wskazanymi w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP. Ograniczenie z korzystania z wolności religii musi więc być dokonane w drodze ustawy, być niezbędne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, wolności i praw innych osób, i nie może naruszać istoty ograniczanej wolności.

W ocenie Wnioskodawcy ochrona któregośkolwiek ze wskazanych w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP dóbr, czy o to charakterze ogólnym czy indywidualnym, nie stanowi uzasadnienia dla ograniczenia wolności religii, w tym wolności uzewnętrzniania wolności religijnej wyznawców judaizmu, której przejawem jest prowadzenie uboju rytualnego zwierząt.

Kwestionowane przez Wnioskodawcę postanowienia art. 34 ust. 1 i ust. 3 oraz art. 35 ust. 1 i ust. 4 ustawy o ochronie zwierząt pozostają bez związku z koniecznością zapewnienia ochrony bezpieczeństwa lub porządku publicznego. Przesłanka ochrony bezpieczeństwa, jak precyzuje orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego, obejmuje *„zarówno konieczność ochrony przed zagrożeniami zewnętrznymi, jak i wewnętrznymi, a także należy wskazać, iż oznacza wolność od zagrożeń dla istnienia państwa demokratycznego”* (wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 21 kwietnia 2005 r., sygn. P 25/02). Z kolei przesłanka ochrony

porządku publicznego winna być rozumiana jako dyrektywa takiej organizacji życia publicznego, która zapewniać ma minimalny poziom uwzględniania interesu publicznego i która jest zorientowana na zapewnienie prawidłowego funkcjonowania życia społecznego (*ibidem*).

Podobnie, także przesłanka ochrony środowiska nie stanowi podstawy do ograniczenia wolności uzewnętrzniania religii, której to ochrony domaga się Wnioskodawca. Pojęciu środowiska powinno być nadawane znaczenie, o którym mowa w art. 74 ust. 2 Konstytucji RP, a w konsekwencji także znaczenie sprecyzowane ustawą z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (tekst jedn. Dz. U. z 2008 r. Nr 25, poza 150 ze zm., za: B. Banaszak, *ibidem*, s. 178, s. 377). Zgodnie z brzmieniem art. 3 pkt 39 ustawy Prawo o ochronie środowiska, przez termin środowisko należy rozumieć ogół elementów przyrodniczych, w tym także przekształconych w wyniku działalności człowieka, a w szczególności powierzchnię ziemi, kopaliny, wody, powietrze, krajobraz, klimat oraz pozostałe elementy różnorodności biologicznej, a także wzajemne oddziaływania pomiędzy tymi elementami. Ochrona środowiska, zgodnie z art. 3 pt 13 ww. ustawy polega na podejmowaniu lub zaniechaniu działań, umożliwiających zachowanie lub przywracanie równowagi przyrodniczej; w szczególności przez racjonalne kształtowanie środowiska i gospodarowanie zasobami środowiska zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju, przeciwdziałanie zanieczyszczeniom i przywracanie elementów przyrodniczych do stanu właściwego. Skoro prowadzenie uboju zwierząt gospodarskich w ogóle jest dozwolone na podstawie przepisów ustawy o ochronie zwierząt, to kwestia potrzeby ochrony środowiska (ochrony różnorodności biologicznej zwierząt gospodarskich) pozostaje poza sporem w niniejszej sprawie.

Kolejno, także i przesłanka konieczności ochrony zdrowia publicznego jest irrelevantna dla oceny konstytucyjności ograniczenia wolności uzewnętrzniania wolności religii przez wyznawców judaizmu w Polsce. Wśród elementów wspólnych dla definicji „zdrowia publicznego” najczęściej wymienia się: dbałość o higienę, profilaktykę chorób, kontrolę zakażeń, zwalczanie chorób przez opiekę medyczną, promocję zdrowia psychicznego lub fizycznego (tak B. Banaszak, *ibidem*, s. 178). Zdrowie publiczne, jako podstawa dla ograniczania wolności i praw konstytucyjnych, powinno być powoływane dla umożliwienia państwu podjęcia środków dla usunięcia poważnego zagrożenia dla zdrowia ludności lub poszczególnych osób, w celu zapobiegania chorobom lub obrażeniom i zapewnieniu opieki medycznej dla chorych i rannych (J. Zakolska, *Zasada proporcjonalności w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, Warszawa 2008, s. 132). Zasady dokonywania uboju rytualnego przez wyznawców judaizmu zabraniają dokonywania uboju na chorych, czy pokaleczonych w czasie transportu zwierzętach. Zarówno proces pozyskiwania, jak w skutki spożycia

pozyskanego w ten sposób mięsa, z uwagi na rygorystyczny charakter procedury uboju nie stwarza zagrożenia ani dla zdrowia ogółu ludności, ani dla osób go spożywających.

Z pozoru najbliższa kwestionowanej przez Wnioskodawcę regulacji ustawy o ochronie zwierząt przesłanka ograniczenia wolności religii przez wzgląd na ochronę moralności publicznej również nie może stanowić przesłanki ograniczenia wolności uzewnętrzniania religii przez osoby wyznania mojżeszowego poprzez brak ustawowej dopuszczalności poddawania zwierząt szczególnym sposobom uboju.

Moralność definiowana jest w języku potocznym jako „zespół ocen, norm i zasad określających zakres poglądów i zachowań uważanych za właściwe” lub „całokształt zachowań i postaw jednostki lub grupy, oceniany według jakiegoś społecznie funkcjonującego systemu ocen i norm moralnych” (Słownik Języka Polskiego PWN, wersja internetowa dostępna pod adresem: ww.sjp.pwn.pl).

W doktrynie prawniczej moralność definiuje się jako „zespół zasad, norm, wzorów postępowania i ocen pozwalających uznać jakieś postępowanie za akceptowane w społeczeństwie” (B. Banaszak, *ibidem*, s. 179), jako „zespół reguł postępowania, dość powszechnie akceptowanych w zachowaniach indywidualnych i zbiorowych, opartych na uznanym w danym czasie w danym społeczeństwie rozumieniu pojęcia «moralność»” (M. Wyrzykowski, *Granice praw i wolności – granice władzy*, [w:] *Obywatel – jego wolności i prawa. Zbiór studiów przygotowanych z okazji 10-lecia urzędu Rzecznika Praw Obywatelskich*, Warszawa 1998, s. 55 i 58.). Wskazuje się także, że moralność publiczna nakazuje odwołanie się do zasad aprobowanych przez społeczeństwo, odsyłając do tych zasad moralnych, które regulują stosunki międzyludzkie (K. Wojtyczek, *Granice ingerencji ustawodawczej w sferę praw człowieka w Konstytucji RP*, Kraków 1999, s. 195-196). W przytoczonych definicjach zwraca się uwagę na walor powszechności ocen moralnych oraz stosowanie takich ocen w stosunkach międzyludzkich.

Nie bez znaczenia dla zdefiniowania zakresu znaczeniowego moralności jest geneza ocen moralnych funkcjonujących w społeczeństwie. Oceny moralne wywodzą się w znakomitej większości z tradycji i religii. W społeczeństwach europejskich, a także w Polsce, to właśnie tradycja judeochrześcijańska, tak istotna przy ocenie istnienia podstaw do ograniczenia wolności religii, jest właściwym punktem odniesienia do zbadania dopuszczalności ograniczenia tej wolności.

Funkcjonujące w tradycjach narodowych i ogólnościowych religiach nakazy dotyczące określonych reguł postępowania i organizacji życia stanowią źródło ocen moralnych funkcjonujących powszechnie we współczesnych społeczeństwach. Poszanowanie tradycji i zwyczajów religijnych, manifestowane powszechnie przez znakomitą część europejskich społeczeństw stanowi właściwy miernik do oceny tego, co większość społeczeństwa uważa za

cenne, warte poszanowania i przez to zgodne z osądami moralnymi. To, co od wielu wieków akceptowane jest w tradycji judeochrześcijańskiej nie jest i nie może być postrzegane jako sprzeczne z powszechną moralnością i powszechnymi ocenami tego, co dobre i właściwe. Praktyki religijne, polegające między innymi na ograniczeniu spożywania określonych produktów w czasie roku (posty) czy nakazach pozyskiwania żywności w określony przez reguły prawa wyznaniowego sposób (ubój rytualny) są przejawami kultuwowania długoletnich tradycji, na gruncie których, także współcześnie, funkcjonują Kościoły i związki religijne, współtworzące tożsamość kulturową i religijną społeczeństw europejskich.

Nie sposób więc uznać, by przesłanka ochrony moralności publicznej, ukształtowanej podług zasad wywodzących się przeciw z religii i tradycji judeochrześcijańskiej, mogła uzasadniać ograniczenie wolności uzewnętrzniania religii przez wyznawców judaizmu zamieszkałych w Polsce. Wprowadzenie, na zasadzie wyjątku, procedur dotyczących uboju zwierząt na potrzeby obrzędów religijnych jest standardem w wielu ustawodawstwach europejskich, a ich wprowadzeniu na grunt krajowy nie stoją na przeszkodzie zobowiązania międzynarodowe Polski.

Co więcej, w ocenie Wnioskodawcy, to raczej wprowadzenie zakazu szczególnych sposobów uboju zwierząt na potrzeby obrzędów religijnych zabezpieczonego sankcją karną stanowi przejaw naruszenia norm moralnych nakazujących poszanowanie wolności religijnej, także wyznawców judaizmu. Oparcie polskiego ustroju konstytucyjnego na zasadach poszanowania pluralizmu światopoglądowego, kulturowego i religijnego nakazuje zachowanie bardzo dużej ostrożności w konstruowaniu powszechnie uznawanych nakazów i zakazów postępowania, co w sposób oczywisty odnosi się także do ograniczeń wolności uzewnętrzniania religii (J. Zakolska, *ibidem*, s. 133, za L. Garlicki, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2003, Tom III, s. 26-27).

Nie jest również podstawą ograniczenia wolności uzewnętrzniania religii przez wyznawców judaizmu przesłanka ochrony praw i wolności innych osób. Prowadzenie przez wyznawców judaizmu szczególnych sposobów uboju, w odpowiednich warunkach lokalowo – sanitarnych przewidzianych dla uboju zwierząt nie pozostaje w kolizji z prawami ani też wolnościami innych podmiotów korzystających z praw i wolności gwarantowanych przepisami Konstytucji RP. Dotychczasowa praktyka, niezależnie od kwestii umocowania Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi do wydania zakwestionowanego przez Trybunał Konstytucyjny Rozporządzenia MRiRW z 2004 r. w pełni dowodziła, iż szczególne sposoby uboju zwierząt, dokonywane w przystosowanych do tego pomieszczeniach i przez wykwalifikowane osoby nie odznaczały się jakimkolwiek złym wpływem na funkcjonowanie społeczeństwa i dobrostan jego obywateli.

Nawet gdyby jednak hipotetycznie przyjąć, że wynikające z przepisów ustawy o ochronie zwierząt ograniczenie wolności religii i jej uzewnętrzniania przez dokonywanie szczególnych

sposobów uboju zwierząt dla pozyskania koszerne go mięsa mogłoby być podyktowane przesłanką ochrony moralności, to ograniczenie wolności religii wyznawców judaizmu nie spełnia przesłanki „konieczności ograniczenia wolności”, o której mowa w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, zwanej w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego zasadą proporcjonalności (przykładowo *wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 23 listopada 2009 r., sygn. P 61/08*).

Według definicji wypracowanej w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego, proporcjonalność ograniczenia konstytucyjnych wolności i praw składa się z sumy trzech zasad: zasady przydatności, zasady konieczności oraz zasady proporcjonalności *sensu stricto* (tzw. zakazu nadmiernej ingerencji) (*ibidem*). By można mówić o zadośćuczynieniu zasadzie proporcjonalności, te trzy powyższe zasady muszą być spełnione łącznie.

Kwestionowane przepisy ustawy o ochronie zwierząt nie spełniają wymogów wynikających z zasady proporcjonalności *sensu stricto*.

Zgodność regulacji prawnej z zasadą proporcjonalności *sensu stricto* (tzw. zakazem nadmiernej ingerencji) oznaczałaby, że efekty regulacji prawnej pozostają w odpowiedniej proporcji do ciężarów nakładanych przez nią na obywatela (przykładowo *wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 23 listopada 2009 r., sygn. P 61/08*). Jak wskazuje Trybunał Konstytucyjny, badając zgodność regulacji prawnej z zasadą proporcjonalności *sensu stricto* należy „dokonać swoistego rachunku aksjologicznego, sprawdzając (...) – czy zalety badanej regulacji przeważają nad jej wadami. Ta ocena powinna uwzględniać specyfikę wartości chronionych przez zaskarżoną regulację (wymienionych w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP) i praw, które w jej rezultacie doznają ograniczenia, a także aksjologię Konstytucji jako całości” (*ibidem*). W odniesieniu do praw i wolności osobistych i politycznych obowiązują przy tym surowsze standardy oceny zgodności ich ograniczeń z przesłankami przewidzianymi w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP.

Niedopuszczalność poddawania zwierząt szczególnym sposobom uboju przewidzianym przez obrządki religijne związków wyznaniowych, a więc ograniczenie wolności religii i wynikającej z niej wolności uzewnętrzniania religii poprzez praktyki religijne stanowi nadmierną ingerencję w wolność religijną wyznawców judaizmu praktykujących w Polsce. Wady kwestionowanej regulacji – przejawiające się w ustanowieniu ograniczenia w uzewnętrznianiu wolności religijnej przeważają nad jej hipotetyczną zaletą, za jaką uważa się ochronę moralności, przejawiającej się w trosce o los zwierząt gospodarskich w trakcie uboju.

Wnioskodawca zwraca przy tym uwagę, że nawet gdyby uznać za konieczne i celowe utrzymanie niedopuszczalności możliwości poddawania zwierząt szczególnym sposobom uboju przewidzianym przez obrządki religijne związków wyznaniowych przez wzgląd na potrzebę ochrony losów zwierząt w Polsce, to obowiązujące przepisy prawa w ogóle nie

gwarantowałyby zwierzętom takiej ochrony. W świetle obowiązującej dopuszczalności importu mięsa koszernego z innych krajów na potrzeby osób praktykujących w Polsce oczywistym jest, że liczba zwierząt poddawanych szczególnym sposobom uboju i tak nie uległaby w skali globalnej żadnemu zmniejszeniu, skoro popyt na koszerne produkty jest i pozostanie bez zmian, a w innych krajach na świecie prowadzenie szczególnych sposobów uboju jest i pozostaje normą. Poddawanie zwierząt szczególnym sposobom uboju w innych krajach i tak nie poprawiłoby losu zwierząt gospodarskich na świecie, a to właśnie potrzeba ich ochrony zdaje się przekonywać zwolenników utrzymania restrykcyjnych regulacji prawnych w Polsce.

Szczególne sposoby uboju zwierząt na potrzeby obrzędów religijnych powinny być zabezpieczone wyjątkowymi procedurami, umożliwiającymi zainteresowanym praktykowanie obrzędów w sposób jak najmniej dolegliwy dla otoczenia, a ich dopuszczalność winna być uzasadniona poszanowaniem autonomii dla obrzędów praktykowanych w judaizmie. Tak długo, jak dokonywanie uboju zwierząt w sposób przewidziany przez obrządki religijne nie jest dozwolone przez przepisy prawa i jest zabezpieczone sankcją karną przewidzianą wobec osób dokonujących takiego uboju, obowiązujący w tym zakresie stan prawny należy ocenić jako niezgodny z konstytucyjnym standardem ochrony wolności i praw jednostek.

Uzasadniając objęcie niniejszym wnioskiem także przepisów karnych ustawy o ochronie zwierząt Wnioskodawca wskazuje, że oczywistą konsekwencją zakwestionowania normy sankcjonowanej (art. 34 ust. 1 i ust. 3 ustawy o ochronie zwierząt) jest konieczność zakwestionowania normy sankcjonującej przewidzianej w art. 35 ust. 1 i ust. 4 tej ustawy.

W ocenie Wnioskodawcy, wątpliwości w zakresie zgodności art. 34 ust. 1 i ust. 3 oraz art. 35 ust. 1 i ust. 4 ustawy o ochronie zwierząt z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP budzi także kwestia naruszenia przez kwestionowaną regulację istoty wolności religijnej osób wyznania mojżeszowego. Stanowisko takie uzasadnione jest wnioskami płynącymi z analizy obowiązujących sankcji prawnych w przypadku dokonywania specjalnych sposobów uboju zwierząt na potrzeby obrzędów religijnych. Przewidziana obecnie sankcja karna, dopuszczająca wymierzenie sprawy dokonującego specjalnego uboju zwierząt na potrzeby obrzędów religijnych kary pozbawienia wolności na okres nawet dwóch lat, całkowicie wyklucza dopuszczalność prowadzenia takich metod chociażby na własne, wewnętrzne potrzeby. Obecny stan prawny ogranicza możliwość dokonywania uboju rytualnego zwierząt na potrzeby praktyk religijnych przez wyznawców judaizmu praktykujących w Polsce i ogranicza możliwość wykonywania ustawowych zadań w zakresie zabezpieczania potrzeb żywieniowych tych osób przez gminy żydowskie.

Kwestionowane przepisy art. 34 ust. 1 i ust. 3 oraz art. 35 ust. 1 i ust. 4 ustawy o ochronie zwierząt, w zakresie, w jakim nie zezwalają na poddawanie zwierząt szczególnym sposobom

uboju przewidzianym przez obrządki religijne związków wyznaniowych o uregulowanej sytuacji prawnej i przewidują odpowiedzialność karną osoby dokonującej ubój naruszając gwarancje ochrony praw i wolności jednostki wynikające z także postanowień art. 9 ust. 1 i 2 EKPCz.

Artykuł 9 ust. 1 EKPCz gwarantuje każdemu prawo do wolności myśli, sumienia i wyznania; prawo to obejmuje wolność zmiany wyznania lub przekonań oraz wolność uzewnętrzniania indywidualnie lub wspólnie z innymi, publicznie lub prywatnie, swego wyznania lub przekonań przez uprawianie kultu, nauczanie, praktykowanie i czynności rytualne. Jak tłumaczy orzecznictwo ETPCz, przestrzeganie specjalnych reguł żywieniowych jest przejawem praktykowania religii i na tej podstawie podlega ochronie na podstawie art. 9 ust. 2 EKPCz (wspomniany wyrok Wielkiej Izby ETPCz w sprawie *Cha'are Shalom Ve Tsedek przeciwko Francji*, skarga nr 27417/95, także wyrok w sprawie *Jakóbski przeciwko Polsce*, skarga nr 18429/06).

Jednocześnie art. 9 ust. 2 EKPCz dopuszcza pewne ograniczenia wolności uzewnętrzniania wyznania lub przekonań religijnych. Zgodnie z tym przepisem, wolność uzewnętrzniania wyznania lub przekonań może podlegać jedynie takim ograniczeniom, które są przewidziane przez ustawę i konieczne w społeczeństwie demokratycznym z uwagi na interesy bezpieczeństwa publicznego, ochronę porządku publicznego, zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności innych osób.

W kwestiach dotyczących wolności wyznania, Państwa – Strony EKPCz mają obowiązek pozostać neutralne, pełniąc rolę bezstronnego organizatora w sprawie wykonywania różnych religii, wyznań i przekonań. ETPCz wielokrotnie podkreślał, że neutralna rola Państwa w sprawach wyznań religijnych sprzyja porządkowi publicznemu, poszanowaniu harmonii religijnej i tolerancji w społeczeństwie demokratycznym, a z obowiązku neutralności Państwa w sprawach światopoglądowych wynika zakaz oceny słuszności przekonań religijnych lub sposobu, w jaki te przekonania są wyrażane (wyroki w sprawie *Bayatyan przeciwko Armenii*, skarga nr 23439/03, wyrok w sprawie *Manoussakis i inni przeciwko Grecji*, skarga nr 18748/91 wyrok w sprawie *Hasan i Chaush przeciwko Bułgarii*, skarga nr 30985/96).

Zgodnie z art. 9 ust. 2 EKPCz, ograniczenie wolności uzewnętrzniania wyznania lub przekonań może podlegać jedynie ograniczeniom przewidzianym przez prawo, koniecznym w demokratycznym społeczeństwie obywatelskim ze względu na interesy bezpieczeństwa publicznego, ochronę porządku publicznego, zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności innych osób.

W dotychczasowej praktyce, ETPCz badał już zgodność ograniczenia wolności uzewnętrzniania religii poprzez zakaz prowadzenia uboju rytualnego zwierząt we Francji w

świetle konieczności ochrony porządku publicznego z art. 9 EKPCz. W wydanym w 2000 r. orzeczeniu Wielkiej Izby w sprawie *Cha'are Shalom Ve Tsedek przeciwko Francji*, ETPCz uznał, że względy ochrony porządku publicznego przemawiają za zakazem prowadzenia uboju rytualnego zwierząt przez społeczność żydowską. Uzasadnieniem dla takiego rozstrzygnięcia ETPCz były warunki sanitarne, w jakich prowadzony był ubój zwierząt. W ocenie ETPCz, ochrona interesu publicznego wymagała wprowadzenia zakazu prowadzenia nienadzorowanego uboju zwierząt w warunkach wątpliwej higieny, a słuszne i uzasadnione było takie uregulowanie prawne uboju rytualnego zwierząt, który byłby wykonywany w rzeźni nadzorowanej przez krajowe inspekcje sanitarne. Dotychczasowe orzeczenie ETPCz w sprawie uboju rytualnego nie dotyczyło więc kwestii podstawowej, a więc dopuszczalności ingerencji Państwa w swobodę wolności wyznania poprzez wprowadzenie prostego zakazu prowadzenia szczególnych sposobów uboju na potrzeby obrzędów religijnych, które przeprowadzane są w odpowiednich do tego warunkach lokalowo – sanitarnych. Wnioskodawca zwraca przy tym uwagę, że prowadzony w polskich rzeźniach do końca 2012 r. ubój zwierząt był dokonywany pod nadzorem odpowiednich inspekcji, czuwających nad zgodnością całego procesu technologicznego z normami sanitarnymi i higienicznymi. Poszukiwanie więc jakichkolwiek argumentów przeciwko możliwości poddawania zwierząt szczególnym sposobom uboju przewidzianym przez obrządki religijne związków wyznaniowych w Polsce w związku z zapadłym orzeczeniem ETPCz jest nadużyciem.

Żadna z wymienionych w art. 9 ust. 2 EKPCz przesłanek ograniczenia wolności uzewnętrzniania wyznania nie uzasadnia ingerencji Państwa w swobodę wyznania osób wyznania mojżeszowego. W świetle postanowień art. 9 ust. 2 EKPCz nie istnieje także stan „konieczności”, który uzasadniałby takie ograniczenie w społeczeństwie demokratycznym.

Przeciwnie, w świetle standardów społeczeństwa demokratycznego to wolność myśli, sumienia i wyznania jest jednym z fundamentów „społeczeństwa demokratycznego” w rozumieniu EKPCz. Wolność wyznania stanowi jeden z najważniejszych elementów, które składają się na tożsamość wierzących i ich koncepcji życia, ale stanowi także wartość dla ateistów, agnostyków, sceptyków i niewierzących. Wolność chroniona na podstawie art. 9 EKPC obejmuje, między innymi, wolność posiadania lub nie posiadania przekonań religijnych i praktykowania lub niepraktykowania religii (wyrok w sprawie *Bayatyan przeciwko Armenii*, skarga nr 23439/03, wyrok w sprawie *Kokkinakis przeciwko Grecji* skarga nr 14307/88, wyrok Wielkiej Izby ETPCz w sprawie *Leyla Şahin przeciwko Turcji* skarga nr 44774/98).

W ocenie Wnioskodawcy, brak dopuszczalności prowadzenia szczególnych sposobów uboju zwierząt na potrzeby obrzędów religijnych, narusza swobodę wyznania, będącą jednym z

fundamentów demokratycznego państwa, i podlegającą ochronie na podstawie art. 9 ust. 1 i 2 EKPCz.

Kwestionowane przez Wnioskodawcę postanowienia art. 34 ust. 1 i ust. 3 oraz art. 35 ust. 1 i ust. 4 ustawy o ochronie zwierząt w zakresie, w jakim nie zezwalają na poddawanie zwierząt szczególnym sposobom uboju przewidzianym przez obrządki religijne związków wyznaniowych o uregulowanej sytuacji prawnej i przewidują odpowiedzialność karną osoby dokonującej uboju w taki szczególny sposób są niezgodne także z art. 35 ust. 1 w zw. z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP.

Art. 35 ust. 1 Konstytucji RP zapewnia obywatelom polskim należącym do mniejszości narodowych i etnicznych wolność zachowania i rozwoju własnego języka, zachowania obyczajów i tradycji oraz rozwoju własnej kultury. W ocenie Wnioskodawcy, powołane postanowienia Konstytucji RP odnoszące się do ochrony praw mniejszości religijnych i zasad ich ograniczania są adekwatnymi i funkcjonalnie powiązаныmi ze wskazanymi we wcześniejszej części wniosku wzorcami kontroli konstytucyjnej odnoszącymi się do oceny zgodności z Konstytucją RP regulacji prawnych dotyczących szczególnych sposobów uboju zwierząt na potrzeby wyznawców judaizmu praktykujących w Polsce.

Wolność zachowania obyczajów i tradycji oraz rozwoju własnej kultury gwarantowana jest obywatelom polskim należącym do mniejszości narodowych i etnicznych. Ustawodawstwo zwykle, a to ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (Dz. U. z 2005 r. Nr 17, poz. 141 ze zm.) wśród mniejszości narodowych w Polsce wymienia wprost m.in. mniejszość żydowską. Według danych z ostatniego spisu powszechnego przeprowadzonego przez Główny Urząd Statystyczny w 2011 r., przynależność do tej mniejszości w Polsce deklaruje ok. 8 tysięcy osób, w tym ok. 2 tysiące osób deklaruje jednorodną tożsamość narodową (żydowską), a ok. 5 tysięcy osób deklaruje przynależność do narodowości żydowskiej obok narodowości polskiej (dane za: Przynależność narodowo-etniczna ludności – wyniki spisu ludności i mieszkań 2011, GUS, 2013, materiały dostępne pod adresem: http://www.stat.gov.pl/gus/5840_13882_PLK_HTML.htm).

Silne związki pomiędzy obrzędami religijnymi a kultywowaniem tradycji i obyczajów są szczególnie wyraźne w społeczności żydowskiej, składającej się w znacznej części z wyznawców judaizmu. W ocenie Wnioskodawcy ten nierozzerwalny związek tradycji, kultury i obrzędów religijnych, chociażby przez pryzmat dziejów historycznych, daje się zaobserwować właśnie wśród polskich Żydów i wyznawców judaizmu praktykujących tę religię w Polsce.

Wynikający z obowiązujących przepisów prawa brak zezwolenia na dokonywanie szczególnych sposobów uboju zwierząt przewidzianych w judaizmie narusza gwarantowaną społeczności żydowskiej wolność zachowania i rozwoju obyczajów, tradycji oraz rozwoju własnej kultury. Szczególne zasady postępowania i żywienia, wynikające z przestrzegania

zasad koszerności stanowią podstawę tradycji i obyczajów w społeczności żydowskiej. Zjawisko przenikania się tradycji i zwyczajów kultywowanych w społeczeństwie w czasie świąt religijnych (dla rzymskich katolików w czasie Świąt Bożego Narodzenia czy Wielkanocy) jest powszechne i obecne od wielu wieków w całym polskim społeczeństwie.

Analogicznie jak w przypadku wolności uzewnętrzniania religii, kwestionowane przepisy ustawy o ochronie zwierząt ograniczają gwarantowaną przez art. 35 ust. 1 Konstytucji RP wolność zachowania obyczajów i tradycji oraz rozwoju własnej kultury przez członków społeczności żydowskiej w sposób sprzeczny z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP. Ograniczenie wolności zachowania obyczajów i tradycji oraz rozwoju własnej kultury przez członków społeczności żydowskiej nie jest uzasadnione ochroną którejkolwiek ze wskazanych w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP wartości.

Ograniczenie wolności zachowania obyczajów i tradycji oraz rozwoju kultury przez członków społeczności żydowskiej, tak samo jak ograniczenie wolności uzewnętrzniania religii przez wyznawców judaizmu nie znajduje uzasadnienia ani ze względu na konieczność ochrony bezpieczeństwa państwa, ani porządku publicznego, ani zdrowia publicznego, ani moralności, czy też praw i wolności innych osób. Historyczna i współczesna, koegzystencja wielu narodowości i mniejszości etnicznych w Polsce jest elementem kulturowej tożsamości społeczeństwa polskiego. Poszanowanie obyczajów, tradycji oraz rozwoju kultury tworzonej przez społeczność żydowską w Polsce wymaga prawnego dozwolenia na dokonywanie szczególnych sposobów uboju zwierząt na potrzeby obrzędów religijnych wyznawców judaizmu. Ograniczenie takich praktyk stanowi nieproporcjonalne, a przez to nieuzasadnione w świetle gwarancji ochrony praw i wolności jednostki wskazanych w art. 31 ust. 3 Konstytucji, ograniczenie wolności zachowania obyczajów i tradycji oraz rozwoju kultury, pozostającej pod ochroną art. 35 ust. 1 Konstytucji RP. Stan ten boleśnie godzi w dobra liczącej blisko 8 tysięcy członków społeczności żydowskiej w Polsce.

W ocenie Wnioskodawcy, brak dopuszczalności prowadzenia szczególnych sposobów uboju zwierząt na potrzeby religijne wyznawców judaizmu narusza gwarantowaną przez art. 32 ust. 1 Konstytucji zasadę równości oraz wynikający z art. 32 ust. 2 Konstytucji RP zakaz dyskryminacji.

Ustanowiona w art. 32 ust. 1 Konstytucji RP zasada równości rozumiana jest od wielu lat przez Trybunał Konstytucyjny jako kierowany do władz publicznych (ustawodawcy, władzy wykonawczej i sądowniczej) nakaz równego traktowania wszystkich podmiotów, charakteryzujących się daną cechą istotną (relewantną) w równym stopniu, a to znaczy według jednej miary, bez różnicowań dyskryminujących, jak i faworyzujących (por. linia orzecznicza Trybunału Konstytucyjnego zapoczątkowana *wyrokiem z dnia 9 marca 1988 r., sygn. U 7/87*). W orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego od lat wyróżnia się dwa elementy

zasady równości: zasadę równości wobec prawa, oznaczającą nakaz równego traktowania przez władzę publiczną w procesie stosowania prawa oraz równość w prawie, to jest nakaz kształtowania treści prawa z uwzględnieniem zasady równości (por. przykładowo *wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 31 marca 1998 r., sygn. K 24/97*).

W poszukiwaniu uzasadnionych kryteriów, które mogłyby stanowić podstawę do różnicowania w prawie wskazywano dotychczas na kryteria racjonalności, proporcjonalności i sprawiedliwości dokonywanych różnicowań (por. *wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 3 września 1996 r., sygn. K 10/96*). W orzecznictwie konstytucyjnym sprecyzowano wreszcie, że wszelkie odstępstwa od nakazu równego traktowania podmiotów podobnych muszą znajdować potwierdzenie w kryteriach, które mają charakter relewantny (pozostający w bezpośrednim związku z celem i zasadniczą treścią przepisów, w których zawarta jest kontrolowana norma oraz służyć realizacji tego celu i treści), charakter proporcjonalny (waga interesu, któremu ma służyć różnicowanie musi pozostawać w odpowiedniej proporcji do wagi interesów, które zostaną naruszone w wyniku nierównego potraktowania podmiotów podobnych), a stosowane kryteria muszą pozostawać w jakimś związku z innymi wartościami, zasadami czy normami konstytucyjnymi, uzasadniającymi odmienne traktowanie podmiotów podobnych (por. *wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 16 grudnia 1997 r., sygn. K 8/97*).

W obecnym stanie prawnym z uwagi na obowiązywanie kwestionowanych w niniejszym wniosku przepisów ustawy o ochronie zwierząt wyznawcy judaizmu, podobnie jak członkowie społeczności żydowskiej kultywujący tradycje i obrzędy związane z religią traktowani są nierówno w stosunku do wyznawców innych religii praktykujących w Polsce i przez to ich położenie jest gorsze, a więc sprzeczne z wynikającą z art. 32 ust. 1 Konstytucji RP zasadą równości. Zdaniem Wnioskodawcy, kryterium różnicującym w zakresie możliwości korzystania z konstytucyjnych wolności i praw jednostki – w wypadku Wnioskodawcy korzystania z wolności uzewnętrzniania religii i wolności zachowania obrzędów, tradycji i rozwoju kultury społeczności żydowskiej – jest wyznanie religijne i przynależność do mniejszości narodowej w Polsce.

Różnicowanie takie nie spełnia powołanych wyżej kryteriów różnicowania wyznawców różnych religii i członków mniejszości narodowych w prawie. Obowiązujące ograniczenie w dokonywaniu szczególnych sposobów uboju zwierząt przez wyznawców judaizmu ma charakter nieproporcjonalny i nie jest uzasadnione wartościami, zasadami czy normami konstytucyjnymi uzasadniającymi odmienne traktowanie podmiotów podobnych, jakimi są osoby wierzące i praktykujące obrządki religijne. Jak wskazano we wcześniejszych częściach wniosku odnoszących się do wzorców kontroli z art. 53 i art. 35 Konstytucji RP, brak jest podstaw do różnego (tj. nierównego), a przez to mniej korzystnego traktowania wyznawców

judaizmu i członków społeczności żydowskiej, których wierzenia i tradycja nakazują spożywanie koszernej mięsa, względem przedstawicieli tych wyznań i mniejszości narodowych, które obowiązku spożywania tak pozyskiwanej żywności nie przewidują. Wnioskodawca zwraca przy tym uwagę, że w obecnym stanie prawnym możliwość pozyskiwania koszernej żywności przez wyznawców judaizmu nie została zniesiona, jednak tak istotne ograniczenie jej dostępności, jakim jest konieczność importu mięsa z innych krajów, także ze względu na ceny importowanej żywności powoduje, że praktykowanie tej religii przez wyznawców w Polsce napotyka poważne trudności i wynika z nierównego, w stosunku do przedstawicieli innych wyznań, traktowania ich przez polskiego ustawodawcę.

Postanowienia art. 34 ust. 1 i ust. 3 oraz art. 35 ust. 1 i ust. 4 ustawy o ochronie zwierząt w zakresie, w jakim nie zezwalają na poddawanie zwierząt szczególnym sposobom uboju przewidzianym przez obrządki religijne związków wyznaniowych o uregulowanej sytuacji prawnej i przewidują odpowiedzialność karną osoby dokonującej uboju w taki szczególny sposób są niezgodne także z zakazem dyskryminacji wynikającym z art. 32 ust. 2 Konstytucji RP.

Zgodnie z art. 32 ust. 2 Konstytucji RP nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny. Szeroki zakres podmiotowy – wynikającego z zasady równości – zakazu dyskryminacji obejmuje ogół osób, a dyskryminacja (nierówne traktowanie) we wskazanych obszarach życia jednostki nie może wywodzić się z jakiegokolwiek przyczyny, o jakimkolwiek charakterze.

Wobec obowiązywania kwestionowanych we wniosku przepisów ustawy o ochronie zwierząt wyznawcy judaizmu praktykujący w Polsce, jak i członkowie społeczności żydowskiej zamieszkujący w Polsce są dyskryminowani w życiu społecznym i gospodarczym. Ograniczenie dopuszczalności dokonywania szczególnych sposobów uboju zwierząt na potrzeby obrzędów religijnych – uboju zwierząt gospodarskich dokonywanego zarówno w ubojni, jak i w ramach tzw. uboju domowego – dyskryminuje ich w życiu społecznym, ograniczając wolność uzewnętrzniania religii i kultywowania obrzędów i tradycji poprzez ograniczenie dostępności koszernej żywności, która jest niezbędna wyznawcom judaizmu do wykonywania praktyk religijnych zgodnych z ich wierzeniami. Prowadzenie uboju zwierząt na własne potrzeby wyznawców judaizmu jest przestępstwem, zagrożonym karą pozbawienia wolności do lat 2. Ograniczenie dopuszczalności dokonywania szczególnych sposobów uboju zwierząt skutkuje także dyskryminacją wyznawców judaizmu praktykujących w Polsce w życiu gospodarczym. Wyznawcy judaizmu zmuszeni są ponosić wyższe wydatki na zaopatrzenie się w niezbędną im koszernej żywności, podobnie jak polscy przedsiębiorcy prowadzący chociażby działalność gastronomiczną adresowaną do społeczności żydowskiej zmuszeni są ponosić wyższe wydatki celem zapewnienia wymaganej obrzędami religijnymi jakości żywności swoim

klientom i kontrahentom. Zarówno charakter różnicującej przyczyny, jak i specyfika istotnej (relewantnej) cechy różnego traktowania wyznawców judaizmu i członków społeczności żydowskiej, sprowadzające się do nierównego traktowania wyznawców judaizmu stanowią niedopuszczalne i sprzeczne z konstytucyjną zasadą równości różnicowanie ze względu na przynależność religijną.

Kwestionowane przez Wnioskodawcę postanowienia art. 34 ust. 1 i ust. 3 oraz art. 35 ust. 1 i ust. 4 ustawy o ochronie zwierząt w zakresie, w jakim nie zezwalają na poddawanie zwierząt szczególnym sposobom uboju przewidzianym przez obrządki religijne związków wyznaniowych o uregulowanej sytuacji prawnej i przewidują odpowiedzialność karną osoby dokonującej uboju w taki szczególny sposób są niezgodne także z art. 14 EKPCz. Przepis ten, adresowany do władz krajowych wskazuje, by korzystanie z praw i wolności wymienionych w EKPCz było zapewnione bez dyskryminacji wynikającej z m.in. z takich powodów, jak religia.

Jak tłumaczy najnowsze orzecznictwo ETPCz odnoszące się do zakazu dyskryminacji, *„dyskryminacja oznacza odmienne traktowanie, bez obiektywnego i racjonalnego uzasadnienia, osób znajdujących się w podobnych sytuacjach. Brak obiektywnego i racjonalnego uzasadnienia występuje, gdy rozpatrywane zróżnicowanie nie służy realizacji legitymowanego celu bądź też gdy nie zachodzi racjonalny stosunek proporcjonalności pomiędzy zastosowanymi środkami a celem, który mają one realizować”* (wyrok Wielkiej Izby ETPC w sprawie *Sejdic i Finci przeciwko Bośni i Hercegowinie*, skargi nr 27996/06 i 34836/06, za A. Wróbel [w:] L. Garlicki (red.), *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, Tom I*, Warszawa 2010, s 770).

Wprowadzenie ograniczeń w korzystaniu z – pozostającej także pod ochroną postanowień art. 9 EKPCz – wolności wyznania przez wyznawców judaizmu na skutek ograniczenia dopuszczalności szczególnych sposobów uboju wymaganych przez obrządki religijne jest przejawem dyskryminacji wyznawców judaizmu. Wnioskodawca stoi na stanowisku, że wynikające z kwestionowanych przepisów ustawy o ochronie zwierząt ograniczenia w korzystaniu z wolności religii nie mają obiektywnego i racjonalnego uzasadnienia, nie służą ochronie legitymowanego celu.

Oceniając, czy nierówne traktowanie jest usprawiedliwione, należy uwzględnić ogólne zasady prawa Państw – Stron EKPCz oraz prawne i faktyczne okoliczności, które charakteryzują życie społeczne w danym państwie, odpowiedzialnym za zastosowanie środka kwestionowanego jako dyskryminujący (*ibidem*, s. 785). Nie uznając za potrzebne powtarzanie wcześniejszej argumentacji wskazanej we wniosku, Wnioskodawca podkreśla, że poszanowanie bliskich związków tradycji ze zwyczajami religijnymi jest jednym z fundamentów organizacji życia społecznego i kulturowego w Polsce. Trwająca od wielu wieków koegzystencja wielu mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce stanowi właściwy

kontekst, w którym oceniana winna być kwestia dyskryminacji wyznawców judaizmu. Co więcej, definiowanie legitymowanego celu, jako warunku dopuszczającego odstępstwa od zasady równego traktowania na poziomie gwarancji wynikających z EKPCz nie może być oderwane od kwestii ustalenia istnienia takiego celu na poziomie ustawodawstwa Państwa - Strony Konwencji. Skoro brak jest konstytucyjnie chronionej wartości uzasadniającej nierówne traktowanie ze względu na wyznanie religijne na poziomie ustawodawstwa krajowego, a na poziomie krajowym nie zostały spełnione także przesłanki ograniczenia konstytucyjnych praw i wolności jednostki, oczywistym wnioskiem jest, że kwestionowana przez Wnioskodawcę regulacja prawna nie realizuje legitymowanego celu także w świetle wymogów EKPCz. Z powyższych względów art. 34 ust. 1 i ust. 3 oraz art. 35 ust. 1 i ust. 4 ustawy o ochronie zwierząt w zakresie, w jakim nie zezwalają na poddawanie zwierząt szczególnym sposobom uboju przewidzianym przez obrządki religijne związków wyznaniowych o uregulowanej sytuacji prawnej i przewidują odpowiedzialność karną osoby dokonującej uboju w taki szczególny sposób, są niezgodne także z postanowieniami art. 14 EKPCz.

2. Ad przedmiot kontroli wskazany w pkt 2 *petitum* wniosku

Art. 34 ust. 1 i 3 w zw. z art. 6 ust. 1 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt w zakresie, w jakim wśród okoliczności uzasadniających dopuszczalność uboju zwierząt kręgowych bez ich uprzedniego ogłuszenia nie wyliczają szczególnych sposobów uboju zwierząt przewidzianych przez obrządki religijne związków wyznaniowych o uregulowanej sytuacji prawnej są niezgodne z art. 53 ust. 1, ust. 2 i ust. 5 i art. 35 ust. 1 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP w związku z art. 9 ust. 1 i ust. 2 EKPCz oraz art. 32 ust. 1 i 2 Konstytucji RP w zw. z art. 14 EKPCz.

Generalną regułą wprowadzoną przez ustawodawcę w art. 6 ust. 1 ustawy o ochronie zwierząt, jest zakaz zabijania zwierząt. Jednocześnie w przepisie tym ustawodawca wskazał wyjątki, w których zabijanie zwierząt uznał jednak za dozwolone. Do okoliczności uzasadniających zabijanie zwierząt zaliczono ubój i uśmiercanie zwierząt gospodarskich oraz uśmiercanie dzikich ptaków i ssaków utrzymywanych przez człowieka w celu pozyskania mięsa i skór, połów ryb zgodnie z przepisami o rybołówstwie i rybactwie śródlądowym, konieczność bezzwłocznego uśmiercenia zwierzęcia, działania niezbędne do usunięcia poważnego zagrożenia sanitarnego ludzi lub zwierząt, usuwanie osobników bezpośrednio zagrażających ludziom lub innym zwierzętom, jeżeli nie jest możliwy inny sposób usunięcia zagrożenia, polowania, odstrzały i ograniczanie populacji zwierząt łownych, usypianie ślepych miotów, czynności podlegające zakazom w stosunku do gatunków chronionych, określonym w ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2013 r. poz. 627, 628 i 842)

wykonywanych na podstawie właściwych zezwoleń, oraz uśmiercanie zwierząt gatunków obcych zagrażających gatunkom rodzimym lub siedliskom przyrodniczym w rozumieniu ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody, prowadzonych zgodnie z art. 33 oraz przepisami odrębnymi. Dokonywanie uboju zwierząt w sposób sprzeczny z art. 6 ust. 1 ustawy o ochronie zwierząt jest przestępstwem, zagrożonym karą grzywny, kara ograniczenia wolności lub karą pozbawienia wolności do lat 2 na podstawie art. 35 ust. 1 tej ustawy

Dodatkowe wymagania odnoszące się jedynie do uboju zwierząt gospodarskich wprowadza art. 34 ust. 1 i ust. 3 ustawy o ochronie zwierząt, pozostający tym samym w ścisłym związku jej z art. 6 ust. 1. Przepis wprowadza bowiem wymóg uprzedniego pozbawienia świadomości zwierzęcia przed dokonaniem jego uboju. W odniesieniu do zwierząt, których ubój dokonywany jest w ubojni, wymóg ten dotyczy zwierząt kręgowych (art. 34 ust. 1 ustawy o ochronie zwierząt). Natomiast w odniesieniu do uboju dokonywanego w ramach uboju domowego, wymóg ten dotyczy jedynie zwierząt kopytnych (art. 34 ust. 3 ustawy o ochronie zwierząt).

Ustawodawca – w art. 34 ust. 1 i ust. 3 ustawy o ochronie zwierząt – wymóg pozbawienia świadomości zwierzęcia przed jego uśmierceniem ogranicza jedynie do tych przypadków – wyjątków od zakazu zabijania zwierząt – które wskazane zostały w art. 6 ust. 1 pkt 1 tej ustawy. Dotyczy to uboju i uśmiercania zwierząt gospodarskich oraz uśmiercania dzikich ptaków i ssaków utrzymywanych przez człowieka w celu pozyskania mięsa i skór. Wymogu uprzedniego pozbawienia świadomości ustawodawca nie wprowadza w szczególności w odniesieniu do przypadków polowań, odstrzałów i ograniczania populacji zwierząt łownych (art. 6 ust. 1 pkt 6 ustawy o ochronie zwierząt), czy usypiania ślepych miotów (art. 6 ust. 1 pkt 7 ustawy o ochronie zwierząt).

Z domniemania racjonalności ustawodawcy wnioskować należy, że okoliczności wymienione w art. 6 ust. 1 ustawy o ochronie zwierząt określają pewne szczególne i zupełnie wyjątkowe przypadki, w których zezwala się na zabijanie zwierząt. Wnioskodawca zwraca jednak uwagę, że wskazane w ww. przepisie okoliczności znacząco różnią się między sobą co do wagi okoliczności uzasadniających zabijanie zwierząt. O ile bowiem prawna dopuszczalność uboju zwierząt gospodarskich czy połowu ryb dla pozyskania mięsa, podobnie jak dopuszczalność zabijania zwierząt z związku z koniecznością usunięcia poważnego zagrożenia sanitarnego ludzi lub zwierząt nie budzi najmniejszych wątpliwości w świetle konieczności ochrony wartości, o których mowa w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, o tyle dopuszczalność zabijania zwierząt na potrzeby polowań zdaje się nie odznaczać tak dużą doniosłością dla bezpieczeństwa państwa i dobrostanu jego obywateli. Dopuszczalność zabijania zwierząt w czasie polowań, w odróżnieniu od kontrolowanych przez organy publiczne odstrzałów

populacji zwierząt (uwarunkowanych koniecznością ochrony środowiska), wynika z poszanowania tradycji myśliwskiej i kultury łownej i nie znajduje konstytucyjnego oparcia w konieczności ochrony dóbr wskazanych w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP. Nie znajduje ona również umocowania i legitymacji w którymkolwiek z pozostałych postanowień Konstytucji.

Ograniczenie wolności uzewnętrzniania religii wyznawców judaizmu, tak samo jak ograniczenie wolności zachowania obyczajów i tradycji oraz rozwoju kultury członków społeczności żydowskiej nie jest ograniczeniem uzasadnionym i proporcjonalnym w świetle całokształtu okoliczności, w których ustawodawca zezwała na zabijanie zwierząt. Doniosłość wartości, jaką jest zapewnienie wolności religijnej osobom praktykującym ją w Polsce, podobnie jak konieczność respektowania wolności zachowania obyczajów i tradycji oraz sprzyjanie rozwojowi kultury członków mniejszości żydowskiej z pewnością przeważa nad niektórymi okolicznościami wskazanymi w art. 6 ust. 1 ustawy o ochronie zwierząt. Z tego też względu, *a minori ad maius*, szczególne sposoby uboju zwierząt na potrzeby obrządków religijnych związków wyznaniowych o uregulowanej sytuacji prawnej powinny zostać uwzględnione w katalogu przypadków, o których mowa w art. 6 ust. 1 ustawy o ochronie zwierząt.

Nie znajduje żadnego uzasadnienia nierówne traktowanie przez ustawodawcę adresatów art. 6 ust. 1 ustawy o ochronie zwierząt, w zakresie wymogu uprzedniego pozbawienia świadomości zwierzęcia przed jego uśmierceniem, przy dokonywaniu szczególnego sposobu uboju przewidzianego przez obrządki religijne związków wyznaniowych o uregulowanej sytuacji prawnej – co odbywa się w ramach uboju zwierząt gospodarskich, o którym mowa w art. 6 ust. 1 pkt 1 ustawy o ochronie zwierząt – oraz przy dokonywaniu uśmiercenia zwierzęcia chociażby w ramach polowań, odstrzałów i ograniczania populacji zwierząt łownych (art. 6 ust. 1 pkt 6 ustawy o ochronie zwierząt).

W ocenie Wnioskodawcy art. 34 ust. 1 i ust. 3 w zw. z art. 6 ust. 1 ustawy o ochronie zwierząt stanowią niezgodne z przepisami Konstytucji RP ograniczenie wolności uzewnętrzniania religii wyznawców judaizmu, ograniczenie wolności zachowania obyczajów i tradycji oraz rozwoju kultury członków społeczności żydowskiej, nieuzasadnione ochroną którejkolwiek ze wskazanych w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP wartości. Taki stan rzeczy jest także przejawem nierównego traktowania i dyskryminacji wyznawców judaizmu i członków społeczności żydowskiej w życiu społecznym i gospodarczym ze względu na wyznanie religijne w Polsce. Ze wskazanych we wcześniejszej części wniosku przyczyn, ograniczenie wolności uzewnętrzniania religii wyznawców judaizmu, ograniczenie wolności zachowania obyczajów i tradycji oraz rozwoju kultury członków społeczności żydowskiej w związku z ograniczeniem szczególnych sposobów uboju zwierząt przewidzianych przez obrządki religijne winno być oceniane także jako przejaw dyskryminacji ze względu na religię na gruncie art. 14 EKPCz.

Wnioskodawca podkreśla, że ograniczenie wolności religii, obyczajów, tradycji i wolności rozwoju, w zestawieniu w katalogiem okoliczności, w których ustawodawca zezwolił na zabijanie zwierząt prowadzi do wniosku, że wprowadzone ograniczenia w zakresie korzystania z wolności gwarantowanych w art. 53 i art. 35 Konstytucji RP są nieproporcjonalne i sprzeczne z konstytucyjnymi gwarancjami ochrony wolności jednostki.

Mając na względzie podniesione wyżej okoliczności i argumenty wnoszę jak w *petitum* wniosku.

Marcin Matczak
Adwokat

W załączeniu:

- 1) Pełnomocnictwo wraz z dowodem uiszczenia opłaty skarbowej,
- 2) Uchwała Zarządu Związku Gmin Wyznaniowych Żydowskich w Rzeczypospolitej nr 2/2013 z dnia 27 sierpnia 2013 r.
- 3) Notarialnie poświadczony odbiór powiadomienia o wyborze Zarządu Związku Gmin Wyznaniowych Żydowskich w RP, złożonego zgodnie z wymogami art. 7 ust. 5 pkt 1 ustawy o stosunku Państwa do gmin wyznaniowych żydowskich w Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 12 maja 2010 r.
- 4) Kopia pisma Ministra Administracji i Cyfryzacji z dnia 15 lipca 2013 r. do Prezesa Rządowego Centrum Legislacji (znak GPM-0748-4-1/2013)
- 5) Kopia pisma Prezesa Rządowego Centrum Legislacji do Ministra Administracji i Cyfryzacji z dnia 19 lipca 2013 r. (znak RCL DPŚII 5602-60/13, GPM-0748-4-1/2013)
- 6) 6 odpisów wniosku z załącznikami.